

Csernicskó István – Hires Kornélia

A kárpátaljai magyarok lokális, regionális és nemzeti identitásáról

A kárpátaljai magyarság lokális, regionális és nemzeti identitásáról négy empirikus vizsgálat és egy mélyinterjúkat tartalmazó kötet alapján szólunk.

A Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézete hat ország (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Kis-Jugoszlávia, Ausztria és Magyarország) összesen 2245 felnőtt, magyar anyanyelvű polgára körében végzett kérdőíves felmérést a nemzeti azonosságtudatról. Kárpátalján 1992/93 őszén-tavaszaán 12 településen 303 felnőtt, magyar anyanyelvű személyre terjedt ki a felmérés (vö. Gereben 1995:197).

A nemzeti azonosságot és önszemléletet több kérdéssel közelítették meg. Először a *Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?* kérdést tették fel. Az összesített adatok szerint a Magyarország határain túl élő magyarok „jól érzékelhető kötődési bizonytalanságokkal küszködnek: a nemzeti azonosságtudatnak valahová való tartozás érzésében való manifesztálódása minden országban alacsonyabb arányt ért el a magyarországinál” (Gereben 1995:198). A nemzeti identitás fogalma a Közép-Európában élő magyar népcsoportok körében elsősorban nem etnikai, nem a vérségi összetartozást hangsúlyozó jelentést takar, hanem sokkal inkább a kultúrához és az érzelmek világához kapcsolódik (vö. Gereben 1995:199, 1996:27).

A kárpátaljai magyarság vonatkozásában a fenti kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy a magyarsághoz való tartozás büszkeségben, örömben, általában pozitív jellegű érzésekben fejeződik ki (Gereben 1996:26). A konkrét helyhez kötött identitástudat bizonytalanságára utal, hogy a valahová tartozás érzése csak a romániai válaszadóknál ért el alacsonyabb arányt, mint Kárpátalján (vö. Gereben 1995:214, 1999).

Egy másik szociológiai felmérés, amelyet a Beregszász székhelyű Spektrum Társadalomkutató Műhely végzett 22 kárpátaljai településen 300 fő bevonásával, hasonló következtetéseket von le. „A kárpátaljai magyarság haza-képe – mivel többféle társadalmi közegeben élte meg kisebbségi létének hat évtizedét – meglehetősen ellentmondásos” – írja a kutatás vezetője (Kovács 1996:18). Vizsgálatuk szerint az adatközlők úgy ítélik meg, hogy az ukrán függetlenség ezidáig összességében több rosszat hozott, mint jót, így nem csodálkozhatunk azon, ha a megkérdezetteknek mindössze 1,4%-a fogadta el Ukrajnát hazájának, ugyanannyian, ahányan Európát, s ennél kevesebben már csak a Szovjetunióba vágyódtak vissza (1%) (vö. Kovács 1996:18). A felmérés szerint a válaszadók 5,2%-a a teljes magyar nyelvterületen otthon érzi magát. Magyarország mint haza az adatközlők

8,2%-ánál jelenik meg. A bizonytalanság-érzetet és a közeg idegenségét bizonyítja, hogy a megkérdezettek 10,7%-a úgy érzi, nincs igazi hazája (Kovács 1996:18). A kárpátaljai magyarság haza-képét elemezve a szerző arra a következtetésre jut, hogy a régió magyar lakossága megalkotta a saját, leszűkített haza-fogalmát, „*amely szerint a haza nem ország, hanem az egykor volt igazi haza letört darabkája, egy szűkebb régió: a szülőföld, az a terület, ahol az ember saját hagyományai szerint él, ahol saját anyanyelvét használja, saját nemzettársaival alkot közösséget*” (Kovács 1996:18). Kialakult haza-kép ez az elemző szerint, hiszen az adatközlők 71,8%-a emellett döntött. Ugyanakkor ellentmondásnak tűnik, hogy a megkérdezettek 53%-a számolt be arról, hogy ő vagy valamelyik családtagja valamilyen formában foglalkozott már vagy foglalkozik a Magyarországra való áttelepülés gondolatával (Kovács 1996:18).

Bár nem klasszikus szociológiai módszertan szerint készült, a *Mezsgyén állva (A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén)* című kötet (Balla szerk. 1993) mégis pontos képet ad a kárpátaljai magyar értelmiség ellentmondásos haza-fogalmáról. A könyv 11 kárpátaljai magyar értelmiségivel készített beszélgetést és a négy interjúkészítő önvallomását tartalmazza. Az interjúk azonos szempontok alapján készültek, választ keresve többek között arra, hogyan viszonyulnak a megkérdezettek szülőföldjükhöz, Magyarországhoz és ahhoz az államhoz, amelyben élnek. Az ún. *mélyinterjú* műfajába sorolható beszélgetésekből hasonló cseng ki, mint ami a rideg statisztikai adatokból kiderült. A kárpátaljai magyarok számára a haza fogalma lokálisan erősen kötött, a Radnóti *Nem tudhatom...*-jában megfogalmazott konkrét, közvetlen környezet, nem pedig elvont politikai-politológiai fogalom.

1996 nyarán egy kérdőíves szociolingvisztikai vizsgálat keretén belül (vö. Kontra 1996) 144 adatközlő válaszolt az alábbi kérdésre:

A megfelelő szám bekarikázásával határozza meg 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy mennyire kötődik Ön az alábbi helyekhez!

(1 = egyáltalán nem kötődöm hozzá, 5 = nagyon erősen kötődöm hozzá)

saját falujához, városához	1	2	3	4	5
Kárpátaljához	1	2	3	4	5
Ukrajnához	1	2	3	4	5
a volt Szovjetunióhoz	1	2	3	4	5
Magyarországhoz	1	2	3	4	5
Európához	1	2	3	4	5
sehová	1	2	3	4	5

Az eredményeket az 1. táblázatban foglaltuk össze.

Feltűnő az országok magas elutasítási aránya. Ukrajnához az adatközlők háromnegyede (76,3%), a Szovjetunióhoz kétharmada (68,7%) a közepesnél is kevésbé kötődik. A szülőföld mint haza jelenik meg a táblázat első két sorának adataiban. Akadnak olyanok (bár igen kevesen, a minta 2,1%-a), akik nem kötődnek ahhoz a településhez, ahol élnek, de a tágabb pátriához, Kárpátaljához senki sem kötődik a közepesnél gyengébben.

Sajátos helye van a kárpátaljai magyarok haza-fogalmában az anyaországnak. Csak a válaszadók egynegyede kötődik nagyon erősen Magyarországhoz, ám ezt nem magyarázhatjuk a nemzeti identitás gyengülésével vagy megbomlásával.

1. táblázat

Kárpátaljai magyarok területi kötődései
 (Terepadatok 1996; N = 144)

	1		2		3		4		5		Átlag
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Saját település	1	0,7	2	1,4	16	11,1	39	27,1	86	59,7	4,438
Kárpátalja	–	–	–	–	12	8,3	42	29,2	90	62,5	4,542
Ukrajna	82	56,9	28	19,4	23	16,0	6	4,2	5	3,5	1,778
Szovjetunió	65	45,1	34	23,6	35	24,3	6	4,2	4	2,8	1,958
Magyarország	4	2,8	5	3,5	42	29,4	53	37,1	39	27,3	3,825
Európa	14	9,9	9	6,3	30	21,1	40	28,2	49	34,5	3,711
Sehová	140	97,9	1	0,7	1	0,7	1	0,7	1	0,7	1,049

A kérdőív egy másik, az előzőhöz hasonlóan megfogalmazott kérdésében arra is rákérdeztünk, mennyire kötődnek a kárpátaljai magyarok a kárpátaljai magyarsághoz, a magyar nemzethez, illetve mennyire érzik úgy, hogy sehová sem tartoznak. A válaszok arról győznek meg bennünket, hogy a magyar nemzethez tartozás tudata erős (vö. 2. táblázat), de ez az érzés nem feltétlenül jár együtt a Magyarországhoz mint államhoz való szoros kötődéssel (1. táblázat).

2. táblázat

Kárpátaljai magyarok nemzeti kötődései
 (Terepadatok 1996; N = 144)

	1		2		3		4		5		Átlag
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
A kárpátaljai magyarsághoz	–	–	1	0,7	15	10,4	35	24,3	93	64,6	4,528
A magyar nemzethez	1	0,7	2	1,4	12	8,3	22	15,3	107	74,3	4,611
Sehová sem tartozónak	139	96,5	1	0,7	1	0,7	2	1,4	1	0,7	1,090

2000. tavaszán a LIMES Társadalomkutató Intézet összesen 595 kárpátaljai magyar középiskolást kérdezett meg 6 járás 26 településének 37 oktatási intézményében, többek között feltéve a kérdést: mennyire kötődnek az egyes helyekhez (3. táblázat).³⁹

³⁹ A vizsgálatot Csernicskó István Bolyai János Kutatási Ösztöndíjasként végezte.

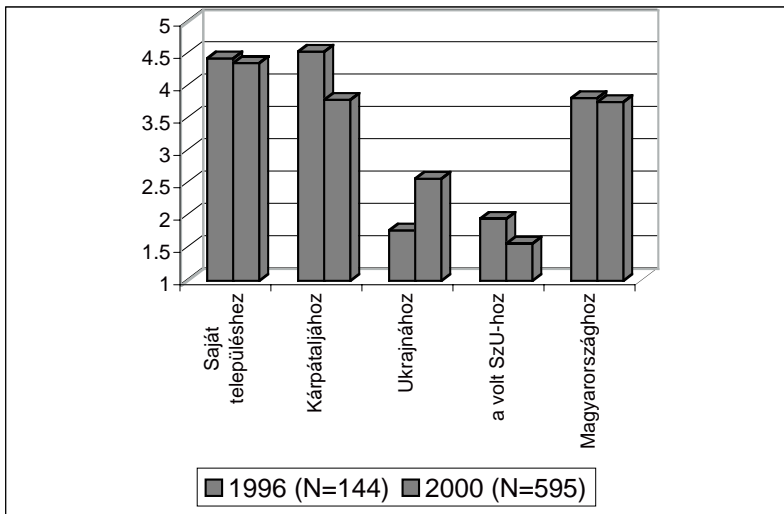
Kárpátaljai magyar középiskolások területi kötődései
(Terepadatok 2000; N = 595)

	1		2		3		4		5		Átlag
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Saját település	11	1,9	21	3,6	70	12,0	122	20,9	359	61,6	4,367
Kárpátalja	11	1,9	46	8,1	136	23,9	231	40,5	146	25,6	3,798
Ukrajna	101	17,8	195	34,5	148	26,1	86	15,2	36	6,4	2,578
Szovjetunió	378	67,0	103	18,3	43	7,6	25	4,4	15	2,7	1,574
Magyarország	20	3,5	41	7,2	154	27,2	189	33,4	162	28,6	3,763

Ezen vizsgálat eredményei hasonlatosak az 1996-ban elvégzett felmérés során nyert adatokhoz (lásd 1. ábra).

1. ábra

Kárpátaljai magyarok területi kötődéseinek átlagértékei; 1996
(N = 144) és 2000 (N = 595)

A fentebb nagyon röviden ismertetett különböző vizsgálatok eredményei szinte árnyalatra pontosan összecsengenek. Az esetleges kisebb eltérések egyrészt a kutatások között eltelt idővel, másrészt a mintavétel eltérő módjával magyarázhatók. A kárpátaljai magyarok haza-képe az ismertetett négy empirikus szociológiai felmérés és a mélyinterjúkat tartalmazó kötet szerint nem államokhoz, hanem a szűkebb szülőföldhöz kötődik. Saját-

tos helyet foglal el benne Magyarország, amely mint állam szintén kevésbé értékelt, inkább mint a magyar nemzet szimbóluma kapott magasabb kötődési arányt. Mindez természetes következménye a kárpátaljai magyarság történelmének. Az országok iránti lojalitás kialakulását és megszilárdulását akadályozták a nemcsak történelmi távlatokban gyakori határmódosítások. A Szovjetunió mint haza nem fogadható el a kárpátaljai magyarok számára, hiszen máig elevenen élnek, és a közelmúlt politikai változásainak következtében a felszínre is törtek a kollektív emlékezetből mindazok az események, amelyek szorosan kötődnek a szovjet rendszerhez: a magyar férfiak 1944-es deportálása, a magyar paraszti réteg kolhozosítás általi megsemmisítése, a gazdasági és politikai bezártóság stb.

A friss ukrán államiságtól való merev elzárkózás pedig egyenes következménye a gazdasági mélyrepülésnek, a belpolitikai bizonytalanságnak és az ország állampolgáraihoz való viszonyulásának.

Kárpátalja mint önálló földrajzi és politikai fogalom csak a 20. század folyamán jött létre, így ebben a régióban nem voltak olyan erős hagyományai a regionális kötődésnek, mint például Erdélyben vagy a szintén nagy tradíciókkal rendelkező Vajdaságban. A szülőföld iránti erősödő kötődés, amely minden említett vizsgálat adataiból kitűnik, talán ennek a Kárpátalja-tudatnak stabilizálódását mutatja. E haza-kép megnyilvánulása a már említett interjúkötetből származó jellemző alábbi idézet:

„Én az iskolában még azt tanultam, hogy a mi hazánk a nagy Szovjetunió, ahol az emberek a népek soknemzetiségű családjában boldogan és barátságban élnek. De a család számomra ennél sokkal megfoghatóbb, meghittebb közösséget jelentett. Nem gondolkodtam én azon, igazak-e ezek a jelszavak, vagy sem, csak éppen nem értettem, mivégre ez a „nagy család” (...), ez sem családnak, sem hazának nem volt igazi. Tőlem, ha megkérdezték: hová való vagyok – sohasem mondtam azt, hogy a Szovjetunióba. A természetes válasz mindig az volt: Beregújfalu. S hol van Beregújfalu? Kárpátalján. Valahogy így vagyok Ukrajnával is. Beregújfalu Kárpátalján van” (Balla szerk. 1993:67).

Irodalom

- Balla D. Károly szerk. 1993. *Mezsgyén állva. A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén*. Ungvár – Budapest: Galéria Kiadó.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Gereben Ferenc 1995. Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben. Empirikus vizsgálat hat közép-európai ország magyar nemzetiségű lakossága körében. *Protestáns Szemle*, 1995/3. 197–216.
- Gereben Ferenc 1996. Hat közép-európai ország magyarságának identitástudata. *Pánsíp*, IV/2. 26–30.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, Kultúra, Kisebbség*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós 1996. *Magyar nyelvhasználat határainkon túl*. In Diószegi László (szerk.): *Magyarságkutató 1995–96*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 113–123.
- Kovács Elemér 1996. Így látjuk mi. A kárpátaljai magyarság értékrendje. *Kárpátaljai Szemle*, IV/6. 18–19.